

הראשון לשושלת בריסק

תולדות חייו ופעליו

של

הגאון רבי יוסף-דובר הלוי סולובייצ'יק זצ"ל

ראש ישיבה כולחין ואב"ד בערים סלוצק ובריסק

מאת

הרב חיים קרלינסקי

סגן-נשיא "אגודת הרבנים" דארצות-הברית וקנדה

"הראשון

לשושלת

בריסק"

מאמר ראשון

ל. ליינר

ציון מושבע ולא "חס ושלום" כמתנגד ידוע ומפורסם לציונים וגורריהם.

הספר עשוי כ"יומן" מפורט של ה"בית הלוי", כולל גילוי מחשבות וכוונות ופענוח "מצוקות" שה"בית הלוי" היה שרוי בהן.

המעטה המחקרי שהמחבר נקט העניק לו קרדיט לשרטט דמות המקובלת עליו, ולזכות להגמוניה מוחלטת על דמותו ופעלו של ה"בית הלוי". חשוב לנו לנפץ את ההילה המחקרית ואז ייקל עלינו להתעמת עם פענוח הדעות והמחשבות שהמחבר עשה בהם כבתוך שלו.

האמת שכמעט בכל קטע בספר ניתן להתווכח על המקור והבסיס. אך נבחר דוגמאות בולטות שיתנו את המימד למידת מהימנותו של הספר.

מיהו "חיים שמחה העילוי"?

פרק בספר מתייחס לדמותו של הגאון רבי חיים שמחה סולובייצ'יק זצוק"ל, אחיו הצעיר של ה"בית הלוי".

המחבר כותב (עמ' 63) שידעיותיו אודות רח"ש מעטות אך הוא יספר מאורע מענין וגם מוזר שקרה לרחש"ס בעת שהתגורר במוהילוב. מקור הסיפור הוא ספר הזכרונות של הרב יעקב מזא"ה רבה של מוסקבה המספר מזכרונות ילדותו. ובכן: הסיפור התרחש בימי בחרותו של חיים שמחה העילוי. באותה תקופה במוהילוב ריננו עליו שהוא עובר על אזהרת חז"ל "אחרי ארי ולא אחרי אשה" והדבר גרם לו שיעלילו עליו ששפך בקבוק מלא גפרית על אשת שר הפלך - שיטה טרוריסטית שהפעילו מתנגדי הממשל הפולני.

החיפושים בכגודו של חיים שמחה העילוי לא העלו דבר אך זה לא ניקה אותו מחשד. "הקול נשמע בבתי כנסיות ובבתי המדרשות במוהילוב שמענים את חיים שמחה

לפני חמש עשרה שנה הופיע בשמי הספר היצירה ההיסטוריו-ביוגרפית "הראשון לשושלת בריסק" שזכתה לתהודה ומקום של כבוד במדף הספרים.

הספר מתיימר להקיף במלואו את סיפור חייו ופעלו של רבינו ה"בית הלוי" זצוק"ל, ולקבוע מסמרות בכל מה שנאמר ופורסם אודותיו בסיפורת ובספרים. הספר שנכתב בלשון קולחת ובסגנון מחקרי, נקרא בשקיקה ע"י ציבור הקונים, והפך אבן שואבת לספרים וחיבורים שנכתבו בנושאים הקשורים לספר וציטטו ממנו כדבר מוסכם.

מחבר הספר עטף את דבריו במעטה מחקרי, הוא העמיד עצמו כשופט היסטורי היודע מה לקרב ומה לרחק ואף חרץ דין אחרים בשבט מחקרו כזייפנים וסלפנים.

סידרת מאמרים שיפורסמו בע"ה כאן יערערו את מידת הבטחון של הספר. וזאת יש להדגיש, שאלו היה המחבר בין החיים היה מקום לחדד את הדברים באופן בוטה, אך היות ולצערנו איננו עוד עמנו ושבחל"ח, נביא את הביקורת כמות שהיא.

הספר "הראשון לשושלת בריסק" לוקה בשניים. א' - טעויות והטעויות. ב' - המחבר שרטט קוים בהתאם להשקפותיו ו"התאים" את רבינו ה"בית הלוי" לתבנית השקפותיו הוא.

המחבר נקט את שיטת החוקרים המודרניים ה"בוניים" את ה"פרופיל" של נשוא מחקרו לפי המטרה שהם הציבו לעצמם. הוא הופך סניגור ומיופה כח של רבינו ה"בית הלוי", "לקדם את מעמדו", לדאוג לייחס לו דברים שלא היו ולשמור על דעותיו בצורה שלא יקלקלו את יחסי הציבור שהועיד עבורו עורך הביוגרפיה שלו... כך אנו מגלים מאמץ איתנים מצידו של הספר להותיר את ה"בית הלוי" כחובב

ואונסים אותו להודות על דבר שלא עשה. כל האדוקים והבטלנים שכחו את טענותיהם על חיים שמחה והשתתפו בצערו של חיים שמחה. והרבה מן היראים ראו בזה סימן כי הקב"ה מדקדק עמו ופקד עמו כחוט השערה על עוון זלזול באזהרת חז"ל. מידי לילה שמעו את זעקותיו ובכיותיו של העילוי אשר מלקין אותו בשוטים למען יודה על פשעיו. ומה קרה בסופו? - מסיים הספר לצטט את מו"ה:

"איני יודע מה נעשה עמו אך כמדומני כי נגזרה עליו גזירת גלות לאיזה מקום לא ידוע." ע"כ הסיפור.

לפני שנתייחס לעצם הסיפור נביא קטע קטן נוסף הנוגע לרש"ש "ברא כרעא דאבוה, כמו האב גם הבן רחש"ס החליט לקיים "ושנא את הרבנות". יחד עם לימוד התורה רכש רחש"ס ידיעה יסודית במדע כללי. היה בקי בספרי השכלה גרמנית. ושלט בשפות זרות" (הערה היסטורית זו שיש בה "מחמאה" לאביו של ה"בית הלוי" ה"ה רבי יצחק זאב אבי שושלת הזהב - היא מסוג ההגיגים המפורזים בספר למכביר הבאים מהרהורי ליבו, השקפותיו ופרשנותו ל"ושנא את הרבנות" (ואכמ"ל).

מנין לו לפתע למחבר ידיעות על רבי חיים שמחה כמי ש"בקי בספרי השכלה"? כמדומה שהתשובה היא קטע שהשמיט מזכרונות הרב מו"ה הכותב על חיים שמחה העילוי ש"ספרים חיצוניים נושרים מתוך חיקו" ... ושאמרו שיש בו סימני כפירה...

שאלות, שאלות ופישור

עתה נתייחס לגופו של סיפור. שאלת השאלות היא היכן הוא האבא הגדול והמפורסם רבי יצחק זאב, רב העדה בקובנה ומהבולטים בשורת רבי ההשפעה וההנהגה של יהדות ליטא ורוסיה? איך הניח לבנו לימק בכלא המוהילובי וללקות בשוטים? איך הניח לבנו להשלח לארץ גזירה בלא להושיע אותו?

יתירה מזו, קל מאד לדעת באיזו שנה מדובר. הרב מו"ה כותב הסיפור מעיד שהיה אז בגיל תשע. מו"ה

נולד בשנת תרי"ט, תשע שנים אחר כך היא שנת תרכ"ו. והנה הפלא ופלא, בשנת תרכ"א, זאת אומרת חמש שנים אחורה כבר ר' חיים שמחה סולוביצ'יק עוסק לצד אביו במינוי הגאון רבי יהושע לייב דיסקין כאב"ד קובנא (שם, בתחילת העמוד). היתכן שכעבור שש שנים הוא עצמו יתגלגל כאלמוני במוהילוב ויתפלש בבור שביו? האין "חבוש מתיר עצמו..." ושוב, היכן משפחת אביו האמונה על "מבשרך אל תתעלם"?

ועוד, בשנת תרמ"ה כבר נולד לרש"ש במו"ט נכד בן לבתו רלקה (עמ' 68). חישוב קל אחורה מעלה שמינימום בשנת תרכ"ח כבר נולדה רלקה, דהיינו שנתיים אחרי ש"חיים שמחה העילוי" "הסתבך" במוהילוב נולדה לו כבר בת למזל טוב?! האין זה אומר דרשני?

אך השאלה הגדולה מכולם, מדוע נאלם מחבר הספר דום, למה הוא לא שואל את השאלה המתבקשת היכן רבי יצחק זאב?

התשובה היא קשה, אך שפוטה. בשום מקום לא כתב הרב מו"ה שמדובר בחיים שמחה סולוביצ'יק, כל הסיפור נוגע ל"חיים שמחה העילוי" תלמידו של הגאון מלומד'א ותו לא.

אלא שמחבר הספר לקח את הסיפור ומחוסר מידע על תולדותיו של רבי חיים שמחה סולוביצ'יק ביצע "השתלה מלאכותית" תוך הצגת הסיפור על כל מגרעותיו, וה"רינונים" שבו כסיפור על רבי חיים שמחה סולוביצ'יק. זהו מעשה שלא ייעשה. ודאי לא בספר המתיימר להיות אמון על כללי המחקר והאמינות.

"על ראשון ראשון"

מרב חובתו של מחבר הספר לעשות "סדר" בהיסטוריה, הוא לא הזניח גם זוטות. ישנו סיפור מפורסם על ילדותו של רבי חיים מבריסק וחברו רבי זלמן סנדר שהבית הלוי הפנה אליהם שאלה מי מהם למדן גדול יותר? "נתן עניו בזלמן סנדר ששייב ראשון שכן הוא הגדול" - כך אליבא דהראשון לשושלת בריסק - שהשיב: אם אומר שאני הלמדן הגדול, אהיה גאוותן, ואם אומר שחיימקה, אהיה שקרן. קפץ חיימקה ואמר: אבא, ואני אומר שזלמן סנדר גם גאוותן וגם שקרן...

ה"נותן טעם" של "נתן עניו בזלמן סנדר" כי הוא הגדול" עורר את חשד, ואכן: ככל הספרים כגון במחיצתם של גדולי הדור (מרק, 48) וכן בשו"ת"מ (219) מופיע הסיפור בצורה הפוכה הראשון אחרון, והאחרון ראשון.

אך "הראשון לשושלת בריסק" מסדר את הכוכבים במשמרותם, משנה עתים ומחליף את הזמנים.

טעויות בספר

"הראשון לשושלת בריסק"

מאמר רביעי

ל. ליינר

הראשון לשושלת בריסק

תולדות חייו ופעליו

של

הגאון רבי יוסף-דובר הלוי סולוביצ'יק זצ"ל

ראש ישיבה בולחין ואב"ד בערים סלוצק ובריסק

מאת

הרב חיים קרלינסקי

סגן-נשיא "אגודת הרבנים" דארצות-הברית וקנדה

לצטט עובדה ולהעניק לה משמעות הפוכה לחלוטין מהמקור. לאחר שהוכרעה המחלוקת ב"ולחין", כותב "הראשון לשושלת" (עמ' 139), השתדל הנצי"ב לחבב על ריד"ס את תפקידו... דבר שבמחילת כבודו לא עשה לפני הבוררות... לאחר "מחמאה" זו, מוסיף "הראשון לשושלת" פרטים. "הוא (הנצי"ב) השפיע על טובי התלמידים שבדרך כלל הם נעדרים מהשעורים שיהיו נוכחים בשיעוריו של ריד"ס. וגם הוא כעצמו התחיל להיות נוכח בשיעוריו לעתים קרובות.

ועל כך הוא מביא עובדה אופיינית המציינת את יחסו של הנצי"ב כלפי ריד"ס. "בימים ההם" - דהיינו באותו פרק זמן של אחרי ההכרעה. וכאן הוא מצטט סיפור ממאמרו של רמ"צ נריה שפורסם ב"יהדות ליטא", שאכן הנצי"ב השתתף בשיעורי ה"בית הלוי" ואף התבטא בפני התלמידים: "עדזאגט דאך אז סאיז ממש אמחיה". כפתור ופרח. הקורא מתרשם שאכן באותו פרק זמן "חזר הנצי"ב בתשובה". אבל מה לעשות, יש כאן הטעיה כפולה. במקור מספר רמ"צ נריה את הסיפור בהדגשה בולטת שהסיפור היה "בעצם ימי המחלוקת", כפי שאכן ציינו רבים אחרים שגם בימי המחלוקת נהגו הכרי

במטבע לשון של שווה בין שווים... וב': תיאר בהרחבה את ה"מרד" של אותם נערים ועשה מזה "יש", משל מדובר בדבר השווה התייחסות ולא במעשה נעור ובערות.

וכמובן, גם פרק זה לא חף מטעויות ושימוש במקורות שלא כדין, וכדלהלן.

כפי שאמרנו, במקום להדגיש את אצילות רוחם ודעתם של ראשי הישיבה, תיאר את המשא ומתן בלשון זול והרקיב וברים במיוחד נגד מרנא הנצי"ב צוק"ל כפי שעשה בעמ' 113 דוגמת: "ראה עצמו בקלקלתו", "הביא אותו לירי רוגז וכעס" "ראה בקפדנותו של הנצי"ב רק התקפת פתע". וכבר בפתיחת הספר (עמ' 9) הוא כותב, כי "מאורעות סכסוכו עם ראש ישיבת וולחין הגאון הנצי"ב ואשר בתוקף תפקידו ותקיפותו של זה, היה נאלץ להתפטר... כל אלה חוברו יחדיו... והולידו בקרבו מרירות ומרדנות כלפי כל התקיפים ובעלי הכסף המשתלטים על החלשים מהם ועל הנתונים למרותם וכי". רח"ל מדברי חוצפה כאלה.

שינוי במקור

אך אם לא די בכך, הוא ההי

אחד הדברים הפחות ראויים ונכונים לעשות, עשה הספר "הראשון לשושלת" בפרקים (יא-טו) שעוסקים ב"מרד בוואלחין". בפרקים אלו מתאר הספר בפרוטרוט את המחלוקת שהיו בישיבה, הוא צובע זאת בצבעים עזים וחיים, תוך שהוא "יורד" לנכבי נפשות ודעתם של ראשי הישיבה ארוזי הלכנון צוק"ל.

רוכ כותבי העתים (במיוחד החרדים לדבר די) שעסקו בפרק היסטורי זה, העלו על נס את גילויי ה"והב בסופה" של הכרי פלוגתא עצמם. שכידוע נעשו מחותנים כעבור זמן. ולא עוד אלא שגם באותם ימים ששטן המחלוקת רקד, נהגו כבוד זה בזה באופן מופלא. אך מאידך הצביעו אל אותם מבני הישיבה שבחשו וקפצו ברוח חוצפתם בראש ואילולא סתירת נערים אלו, לא היה איש יודע מחילוקי הדעות הפנימיים של מצוקי ארץ זיע"א.

ברוח הדברים האלו כתב גם רבי יעקב ליפשיץ, שידע יותר ממה שהיה על מה שהתחולל אז ויחד לכך פרקים בספרו.

אך "הראשון לשושלת" החליט, שגדר שגדרו ראשונים יפרץ הוא, והוא חטא בשנים. א': תיאר את המשא ומתן בין מרנא ורבנן ואת "שיקול דעתם" ו"התלבטותם"

פלוגתא כבוד זה בזה. אך "הראשון לשושלת" לקח את הסיפור והפך את זה ל"חזרה בתשובה".

יש לציין, שגם "הראשון לשושלת" הביא בתחילה ב"הערות" למטה (185) את דברי רבי יעקב ליפשיץ ב"זכרון יעקב" ואת דברי רבי ברוך עפשטיין ב"מקור ברוך", ששניהם היה יותר משיג ושיח בענין, והם מתנבאים בסגנון אחד ששני גאוני ארץ ראשי הישיבה כבשו את חילוקי הדעות בראש הם שהבעירו את התבערה. אך "הערות" אלו בטלות ברוב בתיאור המלכב שבגוף הספר כולל הקטע הנ"ל המרוקן את ה"הערות" מכל תוכן. יש לנכון לציין ש"הראשון לשושלת" מצטט את הר"י ליפשיץ ב"זכרון יעקב" אך אותו פרק עצמו הודפס גם ע"י הר"י ליפשיץ בעצמו ב"תולדות יצחק" והוא פותח בתארים האלו: בשנת תרי"ח פרץ סכסוך בין "הרב הגאון הגדול האמיתי צדיק כביר הנצי"ב זצוק"ל ובין הרב הגאון האמיתי המפורסם בתורה ובחסידות מו"ה יוסף דובער זצוק"ל".

בראשית פרקים אלו מתייחס "הראשון לשושלת" למחלוקת שהיתה עם רבי יהושע השיל לוי זצוק"ל בשנת תר"ט. הוא מפצל את המחלוקת לשתיים: תר"ט ותרי"ג בענין זה, כמו גם בעצם היחס בין ה"בית הלוי" לרבי יהושע המשיל זצ"ל כבר שקל "הראשון לשושלת" למטרפסיה בקובץ "ישורון" (ח"ה) מאמר מהרב אליעזר כצמן המוכיח, שבשנת תר"ט עוד התגורר רבי יהושע העשיל בוילנא ולא קיים ישיבה עצמאית בוולוז'ין.

ועתה נבוא לענין תיאור ה"מרד". כפי שכתבנו אף אחד מכותבי העתים הרבניים לא בזבז את קולמוסו ועטו לתאר שובבות ומעשה נערות של כמה מתלמידי וולוז'ין. למעט תיאור ע"י "משכיל" בשם שמואל ליב ציטרון, שערך רשימה מפורטת עם כל מעשי הקונדס והשובבות שעשו (או לא עשו) יחידים בוולוז'ין. למרבה הפלא, "הראשון לשושלת" מזכיר רשימה זו ב"הערות" ואף מציין את הדמיון הרב בין התיאורים שלו לבין התיאור

מעורר הקבס והפלצות של אותו "משכיל". מלבד זאת, כבר ציינו רבים את ה"סלט" בתאריכים שעשה אותו "ציטרון", דבר שמוכיח על אמיתות העלילה עצמה... (ראה גם על רשימה זו במאמר ב"ישורון" הנ"ל) ודרך אגב אם אמנם יש איזושהי אמת בתיאור של ציטרון, אזי כל התיאור של "הראשון לשושלת" אודות התנגדות קהילת וולוז'ין למינויו של הנצי"ב כרב עליהם, עומד בנגוד גמור למובא שם. אך הנזק הגדול שעלול להגרם מהתיאור המפורט והחי של ה"בני תורה במידים", כך במקור, עלול לגרום לאי מי מהקוראים הצעירים לחשוב שיש לדרך זו מקום, ובמיוחד שהעומדים בראש זה "עילוי פלוני" ועילוי "אלמוני".

וכאן יש מקום להבהיר, שכדי לקבל פרופורציות על מה מדובר, יש לשים לב ששלש מהדמויות המוזכרות "העילוי מקדח" (עמ' 119) ה"עילוי מסמילוביץ", וה"וולוז'ינאי" (עמ' 189-188) עליהם כותב "הראשון לשושלת" "הצעירים שבחבורה", ומסתיר את גילם האמיתי, הראשון בן 17 והשלישי בן 14 בלבד!! השני בן 15! אם ניקח בחשבון שוולוז'ין מנתה אז כמאה בחורים בלבד (כרדציבסקי האסיף שנה ג') "מידגם של בחורים אלו מוכיח לנו, שכל ה"מרד" הפרטני הזה הוא בסדר גודל של שיעור ג' ישיבה קטנה בישיבה לצעירים מצויה בבני ברק רבתי... ואת זה מאדיר ומפאר בהרחבה "הראשון לשושלת בריסק".

זאת מלבד העובדה הידועה, שככל הנעשה בוולוז'ין בחשו ורחשו ידיהם הארוכות של משכילי ליטא וגרווריהו. כך שתיאור ה"מרד" הוא מיותר ומזיק לחלוטין.

ועדיין לא התייחסנו למקור של פרוט זה. ובכן המחבר טוען שבשנת תש"ה כאשר פירסם בעתון "המסילה" דברים קצרים ולאקוניים אודות המחלוקת, לא ידע מאוס מעבר לנתון היבש והפשוט. אך בעקבות כך נקרא אל הרב הנכבד רבי בן ציון איזנשטט שחיבר ספרות רבה על תולדות הרבנים וכן ספרי חידושי

תורה, והוא ששפע עליו את המעיין הרב של סיפור ה"מרד" לפרטיו.

והנה רבי בן ציון איזנשטט נולד בשנת תרל"ג. זאת אומרת חמש עשרה שנה אחרי ה"מרד" בוולוז'ין. והעדויות שלו היא של "ער מפי עד". הווי אומר, שלא רק לו היה זכרון פינומנלי לזכור פרטי פרטים ותיאורים של המרד מתר"ט עד תרי"ח, אלא גם ל"כלי ראשון" שסיפר לו היה אותו חוש. ורבי צ"ה ראה לנכון להאמין לכל אותו סיפור, הגם שמוזכרים בו שמות ואישים. הכל שרי לו, הכל מותר לו למען תספר באזני בן ובן בן...

מי שמעיין בספריו של הרב"ז איזנשטט מתרשם, שמדובר בגברא רבה שלפלא רב שיטה אוחן ואמון לפרטים כה רבים שיש בהם חששות לא מעטים.

העילוי שלא היה

ואכן לנו מחוורת טעות אחת לפחות. "הראשון לשושלת" מתאר (עמ' 119) ויכוח חי בין שני "עילויים" תוך כדי שיעורו של הנצי"ב, כחלק מהפרעה למהלך אחד מהם הוא ה"עילוי מקדח" הלא הוא הגאון רבי יעקב יוזעץ לימים רב הכולל דניו יורק.

והנה רבי יעקב יוזעץ ידוע כאחד מתלמידי מרן הגאון רבי ישראל מסלנט, מבני החבורה אצלו בישיבה שיסד בקובנה היה מקורב מאד להגרי"ס. (ראה תנועת המוסר ח"ב פרק ל') ואף התחתן בפלך קובנה. ישיבה זו של מרן הגרי"ס התקיימה משנת תר"ט עד תרי"ז, שאז עזב מרן הגרי"ס לגרמניה עד סוף ימיו. זאת אומרת שרבי יעקב יוזעץ כבר עזב את וולוז'ין לא מעט זמן לפני תרי"ז ועבר לקובנה. איך יתכן שבתרי"ח הוא משתתף בארועי המחלוקת בוולוז'ין?...

טעות זה ממחישה את המהימנות שניתן לייחס לסיפור ולפרטים כולם.

הבהרה:

במאמר הקודם בקטע של "העתון שאיננו" הודפס בעתון בטעות ט' אייר אך הבריקה בהמליץ נעשתה ע"י אכן לפי י"ט אייר כפי שכתוב בספר.